

80 éves a Szegedi Szabadtéri Játékok

CSIKÓS ILDIKÓ

Hagyományújítás

BUDAY GYÖRGY ÉS AZ 1933-AS TRAGÉDIA A DÓM TÉREN

A Szegedi Szabadtéri Játékok Tragédia-előadása utána alig két héttel, 2011. július 16-án új tárlat nyílt a REÖK-ben Buday György díszletterveiből és Bodnár Zoltán nagyszabású magángyűjteményéből.

A tárlat apropója, hogy Buday György a Szegedi Szabadtéri Játékok első, 1933-ban színre vitt *Az ember tragédiája* előadásának díszlettervezője. A REÖK ezzel a kiállítással – mely során kifejezetten a darabhoz kapcsolódó anyagokat mutat be – ünnepli a Szegedi Szabadtéri Játékok fennállásának nyolcvanadik évét.*

A 80 szegedi nyár gyorsmérlege: több mint 900 előadást – ebből 300-nál is több bemutatót – láthatott négy és fél millió néző. Ezt a tiszteletre méltó hagyományt a modern kor szellemében digitalizálta is a fesztivál menedzsmentje: a Játékok honlapjáról elérhető, úgynevezett kronapédia segítségével bárki pontos dátum alapján kereshet rá egy-egy előadásra, plakátra, szereposztásra, alkotóra 1931-től a 2009-es évadig.

Így megtudjuk, hogy az első előadás a Dóm téren a Magyar Passió volt, bemutatójára 1931. június 13-án került sor. Ám a Szabadtéri igazi megszületését a nagyszabású 1933-as Tragédiától számítják. Ezt követően a szabadtéri előadások nyaranta Szeged fő attrakcióját jelentették egészen a II. világháborúig. Az 1939-es nyár után 20 évre elcsöndesedett a tér. De azóta évről évre mindig benépesül a csillagtetős színház. A leggyakrabban a Tragédiát tűzték műsorra. (Az elmúlt évtizedekben 16 évad során 61 előadásban láthatták a nézők a Dóm téren – talán ezért is esett a választás idén Madách művére.)

Adott tehát egy több mint száz éve született művész és egy idén 80 éves színházi fesztivál, fiatalok és indulásuk egybeesett. Írásunkban ennek a kezdeti időszaknak eredünk nyomába, megemlékezve a hagyományteremtő fiatalok munkájáról, hi-

NICOLAS MÜLLER: BUDAY GYÖRGY

* A tárlat megtekinthető a REÖK-ben 2011. július 16. és szeptember 23. között (Szeged, Tisza Lajos krt. 56.).

szen a 80 éves Szegedi Szabadtéri Játékokat két 26 éves fiatalember ambíciója és töretlen lelkesedése indította útjára: Buday György dízlettervezőé valamint munkatársáé és barátjáé, Hont Ferenc rendezőé.

A Tiszatáj folyóirat évtizedről évtizedre az emlékezetben tartotta Buday György munkásságát, a 60. és 80. születésnapján¹, majd születésének 100. évfordulóján is² megemlékezett a nemzetközi hírnévre szert tett fametszőről. Nicolas Müller közelmúltban megtalálta – Budayról készült – fotósorozatáról pedig ez olvasható: „(...) különösen becses a legnagyobb magyar grafikusok egyikét, a kolozsvári születésű, Szegeden tevékenykedő, majd Londonba távozó Buday György műhelyét bemutató kollekciója. A nagyszerű fametsző, aki többek között Tamási Áron, Radnóti, Shakespeare és Goethe műveit illusztrálta többnyire fekete-fehér, olykor színezett metszetekkel, munkája közben látható a fotográfiaikon. Körötte fametsző-szerszámai, metszőkések, fűrók és egyebek.”³

Hagyományteremtő fiatalok

A Délibáb 1933. szeptember 2-i számában elmosódott, rosszul exponált, régi képet látunk. A fotó jobb oldalán ez a felirat áll: „A szegedi hét nagy eseményei.” Alatta egy másik olvasható: „A szabadtéri előadás publikuma.”⁴ Innen számítható a Szegedi Szabadtéri Játékok tényleges megszületése.

Már az első sorban ülők arca is nehezen kivehető a képen. Színpadi balról készíthették, ám a hajdani fényképész nevét nem őrizte meg az utókor. Ha a mai újságírói gyakorlatból indulunk ki, a képet talán maga cikkszerző is készíthette, Mohácsi Jenő.⁵

1933 júliusában a helyi katonaság a Dóm téren felállított egy 2500 ülő- és 2000 állóhelyet magában foglaló nézőteret.⁶ Felmerül egy kérdés: a kép az előadás előtti vagy alatti publikumot ábrázolja? Az első sorban ülők nem egyfelé irányuló tekintetéből arra következtethetünk, ez még bizony csak a várakozás pillanata. Érdekes lenne megtudni, kik ültek az első sorban. Szerencsére Pásztor Árpád, a Pesti Napló kiküldött munkatársa beszámolójában rögzíti ezt is: „(...) az első sorban ül Glattfelder Gyula csanádi püspök és Szeged minden előkelősége.”

Egy valaki még nem érkezett meg, ezért az üresen maradt széket megvizsgálva megálapíthatjuk, az egyszerű faszékek nem lehettek valami kényelmesek.

¹ Murádin Jenő: Buday György a szülőföld emlékezetében Tiszatáj, 2005/8.

² Lengyel András: Buday Györgyről, születése 80. évfordulóján, Tiszatáj, 1987/4.

³ Gonda Géza: Egy fotográfus pillanatai Tiszatáj, 2004 /1.

⁴ A Tragédia első szabadtéri előadásának kísérlete – Németh Antal fogalmaz így a tanulmánykötetében – Szegeden a Fogadalmi templom előtt játszották a szegedi ünnepi hét alkalmából 1933. augusztus 26-án, 27-én és 29-én, összesen háromszor. Ádám Lehotay Árpád, Éva: Tőkés Anna, Lucifer: Táray Ferenc, rendező: Hont Ferenc, dízlettervező: Buday György volt.

⁵ Mohácsi Jenő – író, költő, fordító, újságíró. Kezdetben Kosztolányi baráti köréhez tartozott, de Ady-rajongása miatt eltávolodott tőle. Kosztolányi leveleiben többször is írt arról, hogy Ady milyen káros hatással van Mohácsi költészetére.

⁶ A Játékok ötletét először 1926-ban a 43 éves Juhász Gyula vetette fel. A gondolatot a kulturális és politikai élet számos jeles képviselője támogatta: Kertész K. Róbert, Hevesi Sándor, Füle-Szántho Endre, Vojnovics Géza.

Ha hihetünk a digitális korszak mini-színháztörténetének, azaz a Szegedi Szabadtéri honlapján található kronaméternek, akkor nem este 9 órakor, hanem 7 órakor kezdődött az előadás. És itt megdől az eredeti elképzelésünk: ugyanis este 7 órakor nyáron világos van. Így valószínűbb, hogy az egyik szünet végén rögzíthették a képet.

Miközben ránézünk a fotóra, a jelenkori élményeinket is képes „működésbe hozni”, hallani véljük a tömeg morajlását. Furcsán, izgatottan érezhették magukat a szegediek, még kissé idegenül mozoghattak ebben az újszerű közegben. Ugyan 1930-ban már tartottak „főpróbát” a Fogadalmi Templom felszentelésére rendezett ünnepségsorozaton, de most történik először Szegeden, hogy négyezer-ötszáz ember összegyűlik a Fogadalmi templom oldalában Tragédiát nézni. Először, de – mint mi, az utókor tudjuk – nem utoljára.

Ha jobban szemügyre vesszük az első sor elmosódott alakjait: ünnepi öltözetben vannak. Egyedül pár siheder láttán lepődhetünk meg, akik a kép jobb szélén a földön ülnek és a fehér kalapos úrral beszélgetnek, akinek fekete-fehér lakkcipője egy másik képről talán már ismerős lehet számunkra.

AZ ELSŐ SZABADTÉRI TRAGÉDIA NÉZŐI A DÓM TÉREN*

Újabb képet látunk. Egy vékonydongájú fehér inges fiatalember egy magas úr társaságában egy köpcösebbel egyeztet, körülöttük katonai rangjelzést viselő férfiak állnak. Meleg nyári nap lehet, mert a fehér inges – Hont Ferenc, az előadás rendezője – feltűrt ingujjban áll, de a hivatal és a katonaság emberei állig begombolkozva vannak.

* In.: Délibáb 1933. szeptember 2.

KÉSZÜLŐDÉS AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁRA*

Hont Ferenc szerint elsősorban a tér nagy méretei miatt – mivel megfelelő minőségű hangerősítő berendezést akkoriban még nem használhattak – „a hangzó szöveg hordozta gondolatokat át kellett alakítani olyan látható színpadi alakzatokká, amelyeknek mindig mélyebb jelentést kell hordozniok, hogy sohasem váljanak öncélú látványossággá”.⁷

Az előadás előtti órák hangulatát a Pesti Napló kiküldött munkatársának telefonjelenéséből ismerhetjük meg. Tőle tudjuk, hogy a téren ott szaladgál le-fel egy fiatal, nagyon tehetséges vékony dongájú fiú, ő is idén töltötte be 26. évét, mint Hont Ferenc. Neve Buday György, Hont Ferenc jó barátja, az előadás díszlettervezője:

„Kiérünk a Dóm térre. Szeged büszkeségére. A templomfeljáró lépcsője színpaddá van kiszélesítve. Elöl jobbra és balra vászonból épült kőfalak között reflektorok ágaskodnak, öltözősátrak állnak. Keppler (sic!) nagy földgömbje vár az előadásra. Díszletezők lótnak-futnak, szegelnek, emelnek, pódiumokat ácsolnak. Középen a főrendező, Hont Ferenc, az utolsó megbeszéléseket folytatja. A díszlettervező Buday György egyszerre tíz helyen is van, hogy estére minden rendben legyen.”⁸

Buday hiába volt egyszerre tíz helyen, sajnos nem ment minden rendben. A technika ördöge meghíúsította a vetítést. Igaza volt a rendezőnek, aki előadás előtt azt nyilatkozta: Még egy heti próba kellett volna. Tényleg istenkísértés volt öt nap alatt színpadra állítani ezt az előadást...⁹

⁷ Az ötlet születése – Beszélgetés Hont Ferencsel (Dalos László interjúja). Film, Színház, Muzsika, 1973. júl. 21. Idézi Gyémánt Csilla: Varga Mátyás évtizedei és a Tragédia a Szegedi Szabadtéri Játékokon In.: IV. Madách Szimpózium. Madách Irodalmi Társaság – Fráter Erzsébet Középiskolai Leánykollégium, Budapest – Balassagyarmat 1997.

⁸ Pesti Napló 1933. augusztus 27.

⁹ Idézet: a szegedi előadást nem első este láttam, hanem vasárnap este, amikor kiküszöbölődött a bemutató néhány hibája és amikor már kevésbé érződött meg az, hogy a szegedi előadást (igazán

Mohácsi Jenő beszámolójában megemlíti, hogy ő a második előadáson nem látta „Buday György, Szegednek ez a hallatlanul komoly és tehetséges fiatal fametszőjének a vetített díszleteit, aki igen érdekes díszleteket rajzolt, amelyeket nagy vászonra kellett volna vetíteni a dóm belsejéből. Én ezeket a díszleteket, melyek az első estén zavart okoztak, de egyáltalában nem Buday György hibájából, a második este nem láttam. Ösmerem a vázlatokat, amelyek igen szépek”.¹⁰

Egy évvel későbbi írásában, amikor már Bánffy Miklós–Oláh Gusztáv szegedi Tragédia rendezéséről szól, megemlíti az előző évi malórt is. Innen tudjuk, hogy technikai probléma okozta, hogy Buday díszleteit nem lehetett kivetíteni:

„Tavaly Buday György háttereit akarták vetíteni, de a készülék használhatatlannak bizonyult.”¹¹

Mohácsi Jenő megjegyzi, jobb is, hogy nem tudták ezt a díszletvetítési technikát alkalmazni, hiszen „még a legnagyobb vásznon is elaprózását jelentette volna ez a sok vetített díszlet Az ember tragédiája kozmikus hangulatának”.¹²

Németh Antal szerint – aki írása alapján valószínűleg szemtanúja lehetett a szegedi első szabadtéri Tragédiának – „az anyagi eszközök korlátozottsága és a kellő elkészültség hiánya miatt az előadás csak részeiben hatott”.¹³ A szűkszavú Németh nem tér ki arra, melyik rész hatott rá. De hálás lehet neki az utókor a rendezői koncepció frappáns összefoglalásáért is, amelyből a díszletváltások tervezett menetét is megismerhetjük:

„Az elgondolás az volt, hogy Lucifer, az álomképek elővarázsolója, mintegy »rendezője« a látomásoknak: intésére begurul egy vászonhättér, amelyre vetített absztrakt színhelyjelzések érzékeltetik az egyes színtereket. A díszlet-vetítések azonban nem sikerültek és meg kellett elégedni ún. »Versetz«-ekkel.”¹⁴

Érdekes egybeesés, hogy a Szegedi Szabadtéri Játékokon tavaly is megjelent a már említett díszletvetítési technika, immáron fényfestés néven. A fényfestés új vizuális művészeti technika, amely külső felületeknek, tereknek „diavetítő” technikával, azaz festett üveglapokon keresztül nagy teljesítményű fényvetítőkkel történő megvilágosítását jelenti. Így az épület nemcsak mint vászon működik, hanem jellegzetes struktúrája hozzátesz a képekhez. Itt előre elkészített mozgóképekkel és animációkkal lehet dolgozni.¹⁵

Annak, aki kitalálta ennek a régi-új elemnek az alkalmazását a Dóm téren, nem volt könnyű helyzete, hiszen az utóbbi évtizedekben sem a Dóm téri, sem más szabadtéri színpadokon nemigen éltek ezzel az egyébként igen költségkímélő technikai lehetőséggel.

istenkísértés volt) öt nap alatt kellett nyélbe ütni. In.: Délibáb 1933. szeptember 2., Mohácsi Jenő írása

* A képet Sándor János szerepelteti A szegedi színházi krónikája c. írásában. In.: www.sk-szeged.hu/statikus_html/digitalis/szinhazi883/sziklai_jeno.html

¹⁰ Uo.

¹¹ Nyugat 1934. 16. szám Mohácsi Jenő: A Szabadtéri Tragédia

¹² Délibáb 1933. szeptember 2. Mohácsi Jenő írása

¹³ Uo. 54.o

¹⁴ Uo.

¹⁵ A napjainkban ismert fényfestést a pécsi Kovács Zoltán találta ki, Control Stúdió Filmegyesület tagja, az egyesület videó performanszokkal dolgozik.

De 2010-ben már így hirdette a Szabadtéri a műsorát: „Fényfestés, tűzijáték és egy országokon átívelő zenei utazás. Ez vár szombaton azokra, akik jegyet váltottak a szegedi Operett–Opera Gálára.” Lám, a 80 évvel ezelőtti technikát újra felfedezzük.

Idén a *Valahol Európában* musical édes-bús, világháborús története megrendítő látvánnyal kerül színre. A pusztítást és az árvagyerekek hősiességét bemutató jelenetekben többek között a fényfestést alkalmazzák.¹⁶

De nemcsak olyan eszközökkel élt ez a 33-as előadás, amit 80 évvel később az utókor is felfedez magának. Számos olyan „effektet” olvashatunk ki a korabeli beszámolókból, amelyekbe ma is beleborzongunk, megvalósításuk alig képzelhető el:

„Amikor az első mennyei képnél kivilágosodnak a templom összes ablakai és mindegyikben angyal jelenik meg, az elragadtatás és bámulat moraja hullámzik át a nézőtéren.” Pásztor Árpád így folytatja tovább: „Amikor fent a templom csúcsán kigyullad a kereszt és Péter apostol a kereszténységbe vezeti a népet az egész templomot elöntötte a fény. Az orgona bűgása betöltötte a teret, a templom kapuja lassan kitérült és a megtérő hívek odabent mennyei távlatokba vesztek el.”¹⁷

Meglepődünk, amikor azt olvassuk, hogy a bizánci jelenetben Tankréd ötven (!) lovas élén, lóháton érkezett és több száz főnyi statisztá müködött közre. Napjainkban már egy ló megjelenése is morajlást okoz a nézőtéren.

Láthatjuk, hogy minden érzékszervre ható, totális színházat valósítottak meg Budayék. A tapintás és a szaglás/ízlelés kivételével minden érzékszervét bombázták a korabeli közönségnek.

Az előadás fogadtatása mégis meglehetősen vegyes volt, a rossz nyelvek szerint Hont teljes apai örökségét elbukta rajta. Sem a korabeli nézők, sem a kritikusok ítéletével nem áll módunkban ellenkezni. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy színháztörténeti jelentőségű esemény zajlott Szegeden 1933 augusztusában, hiszen először mutatták be szabadtéren a Tragédiát, először használtak benne táncbetétet, és először alkalmaztak benne színházi konvencióval szakító díszletezést. Egy évvel később Mohácsi Jenő így látja az előadás pozitívumait és negatívumait:

„Már a tavalyi szegedi előadás, Hont Ferenc rendezésében, bizonyosságot adott Az ember tragédiája szabadtéri lehetőségeiről. (...) Pozitívumai: a székesegyház előtt elterülő terasz és lépcsőzet fölhasználása és kiegészítése falkonstrukcióval, nagy tömegek mozgatása, ezekben Reinhardt és egyéb külföldi rendezők módszerének átvétele. Nagy negatívuma: Az ember tragédiája kellő átrövidítésének és átdolgozásának elmulasztása. (Tudom, hogy erre sem idő, sem lehetőség nem volt.) De minden kezdetlegessége mellett máris nagy hatást tett a nézőkre, a távolülőkre is, a Tragédiának ez az első szabadtéri előadása.”¹⁸

¹⁶ Érdekes lenne egy olyan Tragédia előadás a Dóm téren, ami a korábbi előadások technikai és rendezői vívmányait felsorakoztatja... Felmerül a kérdés, vajon kivetíthetők-e még Buday György színpadtervei?

¹⁷ Pesti Napló – uo.

¹⁸ Mohácsi Jenő: Szabadtéri Tragédia In.: Nyugat 1934. 16. szám

Buday György – a könyvmutatványos

Miért lehet izgalmas számunkra egy 80 évvel ezelőtt a városban lázasan tevékenykedő vékony, szemüveges fiatalember, akinek színpadterveit sajnálatos módon nem sikerült kivétni 1933-ban?

Buday György alig 20 évesen megszervezte a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát, ahol szerteágazó tudományos és művészeti tevékenységük mellett figyelemmel fordultak a falvakban élő szegények felé: angol mintát alapul véve vizsgálták a falu életét. Hatalmas szervezői munkát bonyolított le, emellett jutott ideje fametszetek készítésére is. 1937-től külföldi ösztöndíjakkal Rómában majd Angliában élt. Amikor Hitler hadat üzent Nagy Britanniának, nem jött haza. Alig 15 évet töltött Szegeden, jelenlétének hatása mégis felbecsülhetetlen.

Semmi kedvem leplezni, hogy mélységes tisztelet érzek Buday György iránt. Élete, tragikus sorsa megráz.

Sárközi Mátyástól megtudjuk, hogy az 1956-os forradalom szovjet letiprása hallatán Buday György idegei felmondták a szolgálatot. Élete végéig bentlakásos kórházi ellátásra szorult Angliában. A gyógyintézetben hamar belátták, hogy a művész leginkább munkaterápiával kezelhető, és berendezték műtermét a kerti pavilonban.¹⁹

Buday György nem Szegeden, hanem Erdélyben született, Kolozsvárott. Apja a helyi múzeum igazgatója volt, a nyári szünetben a múzeum műteremlakását bérlő két festőművész mellett inaskodott, majd a múzeum asztalosának műhelyébe került, ahol kitanulta az asztalosmesterséget is. 17 évesen volt az első kiállítása Kolozsváron. Kuncz Aladár ajánlotta neki – a kiállítást látva –, hogy próbálkozzon a fametszéssel. Még ez évben Szegedre költözött a családjával, de évek múltak el, mire kipróbálta a fametszést. Maga a művész így vall erről az időszakról:

„Fametszői munkásságom csaknem 40 évvel ezelőtt, 1930-ban vette kezdetét, amikor is korán elhunyt történész öcsém, kérésemre, hozott néhány fametsződúcot, véső- és metszőkéseket egyik németországi tanulmányútról jövet.”²⁰

Buday kezében nemcsak pusztá eszköz a fametsző dúc. A művész felelősséget érzett, és minden lehetőséget megragadott az „esztétikai környezetvédelem” kapcsán. Fontosnak tartotta, hogy szép kiállítású könyvek jussanak a közemberek kezébe is.

Buday szerint a műalkotás számára nem lehet elegendő, ha pár heti kiállítás után egy tehetősebb család tagjának tulajdonába kerül az idők végezetéig. „(...) magánlakásban való szobadísz-pályafutása nem lehet kielégítő a modern idők művésze számára, aki alkotásaiban közölni akar valamit, amit fontosnak érez saját kora és a jövő emberével.”²¹

„Fametszéshez való fordulásomat nemcsak rajzaimnak fametszetbe kínálkozó formai jellege okozta, mint azt több kritikusom hangoztatta, hanem a művészet hivatásáról való vélekedésem is indokolta.”²²

Buday tehát magáénak vallotta az avantgárd célkitűzéseit, a kultúra széles körben történő eljuttatását a közemberekhez, a művészetnek a társadalom modernizálásban való

¹⁹ Sárközi Mátyás: Buday György angliai évei, Korunk 2004. április

²⁰ Buday György: Életemről, művészetemről In.: Buday György fametszetei, Magyar Helikon 1970. 20-21. oldal

²¹ Uo.

²² Uo.

szerepét. Ugyanakkor a művész gyökerei a népi kultúrához nyúlnak, és modernizmusa innen táplálkozik. Ha egy Buday-fametszetet nézünk, Bartók Medvetánca csendülhet fel a fülünkben.

Buday így jut el a talán paradoxnak hangzó gondolatig, hogy a modern képzőművész számára éppen a legősibb közösségi gyülekezések színhelyéül szolgáló épületek falfestménye és a színpadi díszlet, a grafikában pedig ugyancsak az ősi fametszés a legkielégítőbb médium vagy műfaj.²³

Buday György konvenciókkal szakító, jelzésszerű díszletei és vetített színpadképei nemcsak a Hont Ferenc rendezte Madách-mű szegedi sikeréhez járultak hozzá, hanem egyben a Szabadtéri Játékok elindításában is fontos lépések voltak. Ma a Dóm tér nyugati oldalán a Pantheonban Fritz Mihály szobrász által készített emléktábla őrzi a hajdani két merész fiatal arcvonását, háttérben a dómmal.

---

²³ Uo.